

Основи сімейного права України

План

1. Сімейне право України: поняття та предмет правового регулювання.
2. Сім'я за сімейним законодавством.
3. Шлюб за сімейним законодавством.
4. Права та обов'язки подружжя.
5. Права й обов'язки матері, батька і дитини.

1. Сімейне право України: поняття і предмет правового регулювання

Сімейне право — це сукупність правових норм і принципів, які регулюють та охороняють особисті й пов'язані з ними майнові відносини фізичних осіб, що виникають із шлюбу й належності до сім'ї. Це право регулює відносини між подружжям щодо порядку укладення шлюбу, особистих і майнових відносин між ними, порядку та умов припинення шлюбу, відносин між батьками й дітьми, іншими родичами, регулює і охороняє відносини усиновлення (удочеріння), опіки й піклування тощо.

Можна стверджувати, що сімейне право є самостійною галуззю права, яка відокремилася від цивільного:

1) сімейно-правові відносини характеризуються власними джерелами виникнення. Якщо цивільні правовідносини виникають, як правило, з договорів, то шлюбно-сімейні — із спорідненості, шлюбу, усиновлення і всі майнові відносини випливають з особистих. Ці правовідносини пов'язують не сторонніх, а близьких осіб - родичів, подружжя;

2) у першу чергу, сімейні правовідносини - це особисті немайнові відносини;

3) сімейні права й обов'язки не можна відчужувати, передавати, купувати, продавати чи дарувати;

4) сімейні відносини в Україні в багатьох випадках регулюються нормами моралі, а не тільки правовими нормами, і це є характерним тільки для сімейного права.

Основними джерелами сімейного права є Конституція України, Сімейний кодекс та інші нормативно-правові акти України. Так, Конституція України проголошує: «Шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі і сім'ї» (ст. 51).

Регулювання сімейних відносин здійснюється з метою зміцнення сім'ї як соціального інституту.

Сімейний кодекс України складається з двох частин - загальної та особливої. Загальна частина містить норми, що поширюються на всі сімейно-правові відносини. Особлива частина — це сукупність норм і принципів, кожен з яких регулює та охороняє окремий різновид сімейних відносин.

Сімейні відносини можуть бути врегульовані також за домовленістю (договором) між їх учасниками, який має бути укладений у письмовій формі. Такий договір є обов'язковим до виконання, якщо він не суперечить вимогам Сімейного кодексу, інших законів України та моральним засадам суспільства.

Система сучасного сімейного права — це його внутрішня структурна організація, елементами якої є сімейні норми, принципи й інститути. Сімейна норма — це одиничне, формально-визначене, загальнообов'язкове правило поведінки, що регулює та охороняє сімейні відносини. Сімейні принципи — це основні засади, керівні ідеї, відповідно до яких

здійснюються сімейно-правове регулювання та охорона сімейно-правових відносин одношлюбності, свободи і добровільності при укладанні й розірванні шлюбу, рівності чоловіка і жінки в особистих та майнових правах, моральної та матеріальної підтримки членів сім'ї. Сімейний інститут — це сукупність сімейних норм і принципів, що регулюють та охороняють однорідні сімейні відносини шлюбу, прав та обов'язків подружжя, батьків та дітей, усиновлення, опіки та піклування, реєстрації актів цивільного стану.

На ґрунті сімейних норм і принципів виникають сімейні правовідносини - суспільні, правові відносини, що врегульовані й охороняються нормами та принципами сімейного права, учасники яких наділяються взаємними сімейними правами та обов'язками.

Для сімейних правовідносин притаманними є наступні ознаки:

- 1) специфічний суб'єктивний склад;
- 2) тривалий характер;
- 3) невідчужуваність прав і обов'язків;
- 4) наявність сімейних прав і обов'язків.

Сімейний кодекс встановлює такий перелік суб'єктів сімейних правовідносин:

- 1) подружжя;
- 2) батьки, діти, усиновлювачі, усиновлені;
- 3) баба, дід, прабаба, прадід, онуки, правнуки;
- 4) рідні брати, рідні сестри, мачуха, вітчим, падчерка, пасинок.

Об'єктами сімейних правовідносин можуть бути:

- 1) майнові блага (речі);
- 2) особисті немайнові блага;
- 3) дії, в тому числі послуги.

Суб'єктивне сімейне право — це міра можливої (дозволеної) поведінки суб'єкта сімейних відносин. Юридичний обов'язок — це міра необхідної поведінки суб'єкта сімейних відносин.

2. Сім'я за сімейним законодавством

Сім'я в соціальному розумінні - це заснована на шлюбі чи кривному спорідненні невелика група людей, члени якої зв'язані спільністю побуту, взаємною матеріальною і моральною відповідальністю та взаємодопомогою. Сім'я є первинним і основним осередком суспільства, її складають особи, які спільно проживають, зв'язані спільним побутом, мають взаємні права і обов'язки.

Правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття, а малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. Неповнолітньою визнається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

Кожен учасник сімейних відносин, який досяг чотирнадцяти років, має право на безпосереднє звернення до суду за захистом свого права чи інтересу

Особа має також право на попереднє звернення за захистом своїх сімейних прав та інтересів до органу опіки та піклування.

3. Шлюб за сімейним законодавством

Шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану. Проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав і обов'язків подружжя.

Ознаками шлюбу є:

- 1) добровільність, тобто наявність добровільної згоди обох із подружжя;
- 2) досягнення шлюбного віку жінкою та чоловіком, які беруть шлюб;
- 3) реєстрація шлюбу у встановленому законом порядку органом, визначеним Сімейним кодексом;

4) спрямованість на утворення особистого сімейного союзу чоловіка та жінки.

Шлюбний вік для чоловіків та жінок встановлюється у вісімнадцять років.

За заявою особи, яка досягла шістнадцяти років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам.

Жінка та чоловік можуть одночасно перебувати тільки в одному шлюбі, тобто вони мають право на повторний шлюб лише після припинення попереднього.

У шлюбі між собою не можуть перебувати особи, які є родичами прямої лінії споріднення, а саме:

1) рідні (повнорідні, неповнорідні) брат і сестра. Повнорідними є брати і сестри, які мають спільних батьків, неповнорідними - які мають спільну матір або спільного батька;

2) двоюрідні брат і сестра, рідні тітка, дядько та племінник, племінниця;

3) усиновлювач та усиновлена ним дитина.

Заява про реєстрацію шлюбу подається жінкою та чоловіком до державного органу реєстрації актів цивільного стану за їхнім вибором, особисто.

Особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, повинні повідомити одна одну про стан свого здоров'я.

Шлюб реєструється по закінченні одного місяця від дня подання особами заяви про реєстрацію шлюбу.

Наречені мають право обрати прізвище.

Недійсним є шлюб, зареєстрований:

1) з особою, яка одночасно перебуває в іншому зареєстрованому шлюбі;

2) між особами, які є родичами прямої лінії споріднення, а також між рідними братом і сестрою;

3) з особою, яка визнана недієздатною.

Шлюб, зареєстрований за відсутності нареченої і (або) нареченого, вважається неукладеним.

4. Права і обов'язки подружжя

Шлюб зумовлює існування особистих немайнових та майнових прав і обов'язків подружжя.

Особистою приватною власністю дружини, чоловіка є:

1) майно, набуте нею, ним до шлюбу;

2) майно, набуте нею, ним за час шлюбу, але на підставі договору дарування або в порядку спадкування;

3) майно, набуте нею, ним за час шлюбу, але за кошти, які належали їй, йому особисто.

Особистою приватною власністю дружини та чоловіка є також речі індивідуального користування, в тому числі коштовності, навіть у разі, якщо вони були придбані на спільні кошти подружжя, а також премії, нагороди, які вона, він одержали за особисті заслуги, тощо.

Майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності.

Особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також подружжям може бути укладено шлюбний договір. Він регулює майнові відносини між подружжям, визначає їхні майнові права і обов'язки. Шлюбний договір не може регулювати особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними й дітьми. Шлюбний договір укладається у письмовій формі і нотаріально засвідчується.

Кожен із подружжя має право на припинення шлюбу. Переважно шлюб припиняється внаслідок смерті одного з подружжя або оголошення його померлим. За життя подружжя шлюб припиняється внаслідок його розірвання. Розірвання відбувається за спільною заявою подружжя

чи одного з них на підставі постанови державного органу реєстрації актів цивільного стану або за спільною заявою подружжя чи позовом одного з подружжя на підставі рішення суду. У разі розірвання шлюбу державним органом реєстрації актів цивільного стану шлюб припиняється у день винесення ним відповідної постанови, а якщо судом - шлюб припиняється у день набрання чинності рішенням суду про розірвання шлюбу. Розірвання шлюбу, здійснене за рішенням суду, має бути зареєстроване в державному органі реєстрації актів цивільного стану.

5. Права і обов'язки матері, батька й дитини

Права й обов'язки матері, батька і дитини ґрунтуються на походженні дитини від них, засвідченому державним органом реєстрації актів цивільного стану. Дитина, яка зачата і (або) народжена у шлюбі, походить від подружжя. Це визначається на підставі Свідоцтва про шлюб і документа закладу охорони здоров'я про народження дружиною дитини.

Мати та батько мають рівні права і обов'язки щодо дитини незалежно від того, чи перебували вони в шлюбі між собою.

Якщо мати й батько мають різні прізвища, прізвище дитини визначається за їхньою згодою.

Батьки мають право: особисто виховувати дитину, залучати до виховання дитини інших осіб, передавати її на виховання фізичним і юридичним особам, обирати форми й методи виховання, крім тих, які суперечать закону, моральним засадам суспільства, на самозахист своєї дитини, повнолітніх дочки та сина, на звернення до суду, органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій за захистом прав та інтересів дитини, а також непрацездатних сина, дочки як їх законні представники.

Дитина має право: звертатися за захистом своїх прав та інтересів до органу опіки та піклування, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування і громадських організацій, звертатися за захистом своїх прав та інтересів безпосередньо до суду, якщо вона досягла чотирнадцяти років.

Мати, батько та дитина мають право на безперешкодне спілкування.

Місце проживання дитини, яка не досягла десяти років, визначається за згодою батьків, а після досягнення нею десяти років — за спільною згодою батьків і самої дитини.

Повнолітні дочка, син зобов'язані піклуватися про батьків, виявляти турботу про них і надавати їм допомогу.

Батьки й діти, зокрема ті, які спільно проживають, можуть бути самостійними власниками майна. Майно, набуте батьками і дітьми за рахунок їхньої спільної праці чи спільних коштів, належить їм на праві спільної сумісної власності.

Батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття.

Батьки зобов'язані утримувати своїх повнолітніх непрацездатних дочку, сина, які потребують матеріальної допомоги, якщо вони можуть таку матеріальну допомогу надавати.

Дочка, син зобов'язані утримувати батьків, які є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги.